

Rootsi kogemus võitluses meeste vägivallaga naiste vastu

Lars Back

Rootsi MTÜ Baltic Fem juhataja ja endine (1999–2002) Rootsi soolise võrdõiguslikkuse ministri poliitikanõunik

Tallinnas 25. novembril 2010

Daamid ja härrad!

Kõigepealt tänan südamest selle võimaluse eest teiega täna kohtuda ja pidada lühike kõne meeste vägivallast naiste vastu. Soovin anda väikese ülevaate olukorrast minu kodumaal Rootsis.

Kuid enne alustamist lubage mul meelde tuletada – täna on **rahvusvaheline naiste vastu suunatud vägivalla lõpetamise päev**.

1999.a. otsustas ÜRO peaassamblee pühendada selle päeva tegevustele, mille eesmärk on suurendada teadlikkust naistevastasest vägivallast.

Kuupäev on seotud 50 aastat tagasi aset leidnud julma mõrvaga, kui poliitaktivistid, õed Minerva, Patria ja Teresa Mirabal 1960.a. Dominikaani Vabariigis tapeti. Mõrva tellija oli riigi diktaator Rafael Trujillo.

Võib öelda, et Rootsil on nüüd juba 760 aastat kogemust võitluses meeste vägivallaga naiste vastu. Sest umbes 1250.a. teatas tolleaegne valitseja Birger Jarl, et naiste vägistamine on keelatud. Koos kolme muu seadusega moodustas see esimese üleriigiliselt kehtiva seaduse Rootsi ajaloos.

1280ndatel uuendas järgmine valitseja Magnus Ladulås oma isa määrusi nn Alsnö hartaga, et tugevdada kuningriigis turvalisust ja rahu. Rahustatuudi kinnitas vandega kuningas ja kuningriigi kõrgemad mehed. 1779.a. tühistati kuriteod kõigis neljas vana seaduse tähenduses, välja arvatud mõrv.

Vaatamata sellele, et seadused muutusid, on need teemad meie elanikkonna mälus püsinud. Sest kui mina kuuekümnendate algul üles kasvasin, õppisin nii nagu teisedki poisid, et ainult argpüks lööb tüdrukut.

Teine näide sellest on mu enda isa. Kui olin väike, jõudis ta koos ühe teise mehega arusaamisele, et üks naabruskonna mees peksab oma abikaasat. Isa külastas koos sõbraga seda brutaalset meest ja lubas talle endale peksa anda ja politseisse teatada, kui ta veel oma naise vastu käe tõstab. Täna sel päeval ma niisugust ähvardamistaktikat ei soovita, kuid poole sajandi eest jäi vajaka nii üldistest teadmistest kui professionaalsetest kogemustest, kuidas selle temaatikaga tegeleda.

Kui need näited kõrvale jätta, ei olnud tollel ajal olukord Rootsis muidugi kiita, ma ütleksin. Meeste vägivald naiste vastu oli kuue-seitsmekümnendatel aastatel peaaegu varjatud probleem. Paljudes tolleaegsetes ametlikes dokumentides, mis puudutavad meeste vägivalda naiste vastu, nimetatakse juhtumeid „perekonnaasjaks!“.

Loomulikult leidis mehi ja naisi, kes olukorraga ei leppinud ja algatasid avaliku diskussiooni.

Näiteks seitsmekümnendatel kajastasid paljud naisajakirjanikud toonast olukorda suurtes ajalehtedes ja ajakirjades.

Samal ajal leidis naisi, kes omal algatusel asutasid varjupaigad. Tänapäeval, 40 aastat hiljem, on Rootsis kokku umbes 200 varjupaika.

Erakonnad ja asutused hakkasid tõhusamalt tegutsema just avaliku arvamuse survele. Näiteks 1982.a. muudeti peksmise ja vägistamise eest süüdimõistmise reegleid ja enam polnud vaja, et rünnaku ohvriks langenu ise süüdistuse esitab.

1984.a. muudeti seksuaalkuritegude mõistet karistusseadustikus.

Vägistamise definitsiooni laiendati, nii et see sisaldas ka oraalset ja anaalset vahekorda, samuti homoseksuaalset vahekorda. Neli aastat hiljem 1988.a. toodi sisse tõkendi kasutamine. Võrdsete võimaluste seaduses toodi 1991.a. sisse sätted seksuaalse ahistamise kohta töökohal. Riiklik keskus vägistatud ja kuritarvitatud naistele rajati 1994.a.

Niisiis, kui me lõpuks 1998.a. saime uue ja parema seaduse, siis oli see tänu aastakümnete pikkusele tööle avaliku arvamusega, mida tegid naised nii Rootsi parlamendis kui väljaspool. Väljaspool oli see paljude vabaühenduste organiseeritud naisliikumine. Parlamendis sees olid sageli aktiivsed naised Rootsi erakondade naisorganisatsioonidest.

Enne ja pärast seda seadusemuudatust 1998.a. on läbi viidud palju uuringuid meeste vägivalla, prostitutsiooni jms kohta. Uuringud ja soopõhine statistika on paljastanud ja paljastavad üha uusi fakte olukorrast. Kui neid fakte ei otsi, siis neid ka ei leia.

1998.a. seadusemuudatuse taga oli tugev feministlik perspektiiv. Selge näide sellest on „seksistmise“ kriminaalseks muutmine.

Enne kui ma sellest seadusest lähemalt räägin, pean tunnistama, et ma ei ole juuraekspert. Nii et kui teil on küsimusi üksikasjade kohta, siis võibolla saan aidata teil hiljem õige inimesega ühendust võtta.

Rootsi valitsuse seaduseelnõu uute sätete ja meetmete kohta, mille abil naistevastase vägivallaga võidelda, esitati parlamendile 1998.a. veebruaris ning vastavad muudatused jõustusid 1998. ja 1999.a. Eesmärk oli luua uus põhjalikum ja karmim seadus.

Karistusseadustikku viidi sisse uus rikkumine – naise puutumatus jäme rikkumine. Ennekõike oli see mõeldud selleks, et tegeleda korduvate rikkumistega meeste poolt, kes on lähisuhtes vägivaldsed oma naisega, ent see hõlmas ka lapsi ja teisi lähedasi.

Vägistamise mõistet laiendati, nii et suguühe tähendaks ka muid seksuaalakte. Ka muudeti karistatavaks see, kui jäetakse teatamata või paljastamata rasked seksuaalkuriteod (vägistamine, julm vägistamine ja alaealise julm seksuaalne kuritarvitamine ja julm kupeldamine).

Seksuaalteenuste ostmine keelustati ja määratleti meeste vägivallana naiste vastu.

Samal ajal täiendati sotsiaalhoolekandeseadust, millele lisati uus säte, et kohalik sotsiaalteenuste pakkuja peab kodus vägivalla või kuritarvitamise ohvriks langenud naistele tagama abi ja toetuse selle olukorra muutmiseks. Sotsiaalteenuste pakkuja vastutus sai seeläbi üheselt selgeks. Rootsi tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeamet (*Socialstyrelsen*) sai uue seadusesätte valguses ülesandeks koostada üldised juhtnöörid sotsiaaltööle.

Termin „suguelundite moonutamine“ asendati seaduses terminiga „ümberlõikamine“. Karistused muudeti rangemaks, trahvid jäeti kõrvale ning tavalise süüteo eest sai maksimaalseks karistusajaks kahe aasta asemel neli aastat.

Kui 1998.a. kehtivaid seadusi üle vaadati ja muudeti, karmistati reegleid ka seksuaalse ahistamise juhtumitele töökohal.

Kõigi nende seadusemuudatuste tagajärjel said paljud ametiasutused ülesandeks töötada välja ennetavad tegevused naistevastase vägivallaga võitlemiseks. Riigiprokuratuur ja kõik teised prokuratuurid, Politseiamet ja politsei allasutused, riiklik kuritegevuse ennetamise nõukogu (*Brottsförebyggande rådet*), vanglate ja kriminaalhoolduse amet (*Kriminalvården*), kuriteoohvrite hüvitamise ja toetamise amet (*Brottsoffermyndigheten*), tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeamet (*Socialstyrelsen*), maavalitsused ja kohtute administratsioon said vastavad ülesanded.

Igaühel neist tuli:

- suurendada jõupingutusi naistevastase vägivalla ennetamiseks,
- koostada tegevuskava või -poliitika selle küsimusega tegelemiseks,
- teha koostööd teiste asutuste ja ametite ning vastavate vabatahtlike organisatsioonidega,

- olla kursis naistevastase vägivalla arengutega mujal maailmas ning
- valitsust tehtust regulaarselt teavitada.

Valitsus mõistis ka, et selles valdkonnas tuleb kasutusele võtta soo alusel eristatav statistika. Riiklik kuritegevuse ennetamise nõukogu ja riigiprokuratuur pidid seepärast välja töötama meetodid soo alusel eristatava statistika kogumiseks.

Ka muudes valdkondades algas arendustöö, näiteks alustati spetsiaalse teadusuuringu läbiviimist, mis oli mõeldud konkreetselt naiste vastu suunatud vägivalla uurimiseks. Uuringutulemused pealkirjaga „Vangistatud kuninganna“ avaldati 2001.a. ja on praegugi palju mõtteaianet pakkuv väärt lugemismaterjal. Muuhulgas telliti riiklikult kuritegevuse ennetamise nõukogult 2001.a. teadusuuring naistevastasest vägivallast ja edaspidi pidid ka muud teadus- ja arendustegevused sisaldama soolist mõõdet.

Politseiamet sai ülesandeks koostada ülevaade politsei tehtud jõupingutustest võitluses naistevastase vägivallaga ja teavitada sellest valitsust. Ülevaates pidi sisalduma ka info selle kohta, mil määral jõuab kuritegude ohvriteni täpset ja head teavet.

Riiklik kuritegevuse ennetamise nõukogu pidi uurima, millised praktilised ja tehnilised tingimused tuleks täita, et lähenemiskeeldu rikkuvaid mehi oleks võimalik elektrooniliselt jälgida.

Riiklik tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeamet pidi tegema arendustööd seoses naiste vastu suunatud vägivalla ja prostitutsiooniga.

Vanglate ja kriminaalhoolduse amet pidi koostöös tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeametiga uurima võimalikke olemasolevaid meetodeid ja teraapiat meestele, kes on naistega vägivallatsemises süüdi mõistetud.

Politseiameti juurde määrati ametisse naistega kaubitsemise riiklik raportöör.

Migratsiooniamet sai ülesandeks koostada infomaterjalid Rootsi seadustest, mis käsitlevad lähisuhtevägivalda. Materjal oli mõeldud jagamiseks Rootsi elamisluba taotlevatele inimestele.

Üleriigiline teavitus- ja hariduskampaania oli nurgakiviks naistevastase vägivalla äratundmiseks ja selle vastu võitlemisel. Niisiis töötati muuhulgas järgmiste ametite, asutuste ja sektoritega: politsei, tervishoid, kohtud, sotsiaalhoolekanne, koolid, ülikoolid. Lisaks olid sihtgrupid veel ämmaemandid, laste- ja noortepedagoogid, algkooli- ja keskkooliõpetajad, õigus-, meditsiinitöötajad, psühholoogid, psühhiaatrid, põetajad, sotsiaaltöötajad, sotsiaalhoolekandetöötajad, hambaarstid ja vaimulikud. Kõiki neid koolitati ja hakati tegema koostööd nii kohalikul kui riiklikul tasandil.

Samal ajal suurenes toetus naiste varjupaikade katusorganisatsioonile.

Riiklik tervishoiu- ja sotsiaalhoolekandeamet sai ülesandeks kiiresti uurida, kuidas võiks luua ühtse infoliini vägivalla ohvritest naistele. Kahjuks tuleb tunnistada, et see infoliin on töötanud vaid mõne aasta. Selle nimi on *Kvinnofridslinjen* ja selle asutas Rootsi riik ja seda hoiab töös Uppsala ülikooli haigla juures tegutsev Rootsi kompetentsikeskus meeste vägivallast naiste vastu – NCK (*Nationellt Centrum för kvinnofrid*).

Aastatel 1998-2002 said hoo sisse ka muud algatused seoses meeste vägivallaga naiste vastu, kuid ma piirduksin juba öelduga. Selle asemel on paras aeg rääkida praegusest olukorrast Rootsis.

Mida siis Rootsis tänasel päeval vaja on, et jätkata võitlust meeste vägivallaga naiste vastu?

Pärast kõiki neid seadusemuudatusi ja mitmeid uusi algatusi on Rootsis olnud kaks ministrit, kelle vastutusala ongi sooline võrdõiguslikkus. Esimene neist, hr Jens Orback, oli sotsiaaldemokraat, samamoodi nagu minister, kelle alluvuses mina töötasin – pr Margareta Winberg. Teine minister asus ametisse pärast 2006.a. valimisi ja on liberaal pr Nyamko Sabuni, kes esindab ühte neljast koalitsioonipartnerist konservatiivse enamusega valitsuses.

Mitte kumbki, ei sotsiaaldemokraat ega liberaal ei ole minu arvates ja mu suureks imestuseks endast poliitikaajalukku olulist jälge jätnud, vähemalt kui rääkida soolisest võrdõiguslikkusest. Soolise võrdõiguslikkuse ministrina alustades teatas pr Sabuni koguni, et ta ei ole feminist. Hoopiski meie riigi justiitsminister, konservatiivide esindaja pr Beatrice Ask on selle valdkonnaga aktiivselt tegelenud. Näiteks on karmistatud või karmistatakse karistusi mitmes asjas, mis on seotud naistevastase vägivallaga. Ta oli ka seksiteenuste ostmise karistatavaks muutmise seaduse üks tulisemaid toetajaid, kuigi paljud konservatiivide fraktsiooni liikmed hääletasid parlamendis seaduse vastu, kui see 1998.a. siiski vastu võeti.

Kuid minu kriitikat ei maksa valesti mõista – Rootsis jätkuvad jõupingutused, et võidelda meeste vägivallaga naiste vastu. Praegu kehtiva 2007.a. alanud riikliku tegevuskava kohaselt on erinevate valdkondade lõikes eesmärgid ja tegevused sellised:

- Sotsiaalteenuste seaduse karmimad nõuded, mis täpsustavad kohaliku tasandi vastutust pakkuda abi ja toetust kuritegevuse ohvritele.
- Kuritegevuse tagajärjel tekkinud kahju kompenseerimise seaduse ülevaatamine.
- Tõhusam kaitse ähvardamise või tagakiusamise ohvritele (nn jälitaja uurimus / *Stalking – ett allvarligt brott*).
- Suurem turvalisus kohtus.
- Omavalitsuste rahastamine, et neil oleks võimalik toetada naiste varjupaikasad oma piirkonnas.
- Vabatahtlike organiseeritud naiste varjupaikade töö hindamine ja laiendamine.
- Tervishoiuteenuse raames pakutav riiklik abiprogramm seksuaalkuritegude ohvritele.
- Kohalike omavalitsuste haldusnõukogude võimaluste suurendamine aukuritegude ja –ahistamise ennetamiseks.
- Rahastamine kuritegevuse ohvritele abiteenuste pakkumiseks ja naiste varjupaikadele, mis tegelevad vägivallaga samasooliste suhetes.
- Sotsiaalteenuste seaduse muutmine, nii et sotsiaalteenuste pakkujad võiks seda kohaldada ka sõltuvusprobleemidega naistele, puuetega naistele ja naistele, kes on aukuritegude ohvrid, ning pakkuda neile vajalikku abi ja toetust.
- Sotsiaalteenuste põhjalikum järelvalve, tagamaks, et need oleksid ühtviisi kättesaadavad kõikjal riigis ja kooskõlas vägivaldaohvrite vajadustega.
- Vahendite pakkumine sotsiaalteenuste kvaliteedi hindamiseks, et teenuste kvaliteedi hindamine toimuks kogu riigis ühetaoliselt.
- Metoodika koostamine ja edasiarendamine riskide hindamiseks sotsiaaltöö valdkonna juhtumites, mis on seotud hooldusõiguse saamise, elukoha ja lastega suhtlemisega.
- Sotsiaalteenustega seonduvate tegevuste metoodika ja tööprotseduuride hindamine vägivalda ohvritest naiste ja vägivalda pealt näinud laste huve silmas pidades.
- Puuetega naiste vastu suunatud vägivalda kohta õppematerjali väljatöötamine.
- Puuetega inimeste organisatsioonide rahastamine selle valdkonnaga töötamiseks.
- Alkoholi- ja narkoprobleemidega ning sõltuvusprobleemidega inimestega töötajatele sügavamate teadmiste andmine vägivaldast sõltuvusprobleemidega naiste vastu.
- Kuritegevuse ohvrite abiteenuste ja naiste varjupaikade rahastamine.
- Sotsiaalteenuste meetodite ja töö hindamine selles osas, mis puudutab vägivaldseid mehi.
- Sotsiaalteenuste töö arendamine vägivaldsete meestega.
- Rõhuasetamine vägivaldsetele meestele suunatud tegevustele vangla- ja kriminaalhoolekande teenuste raames.
- Politsei töö tõhusamaks muutmise võitluses meeste vägivallaga naiste vastu, auvägivalda ja -ahistamise vastu ning vägivalda vastu samasoolises suhtes.

- Politsei suurem pädevus ennetustegevuses ja uurimistoimingutes, mis käsitlevad meeste vägivalda naiste ja laste vastu.
- Politsei suurem pädevus kuritegevuse ohvritele asjakohase teabe pakkumiseks.
- Politsei suurem pädevus aukuritegude ja –ahistamise ennetamiseks, avastamiseks ja uurimiseks.
- Prokuröride suurem pädevus seoses kuritegude ohvritega.
- Parem kohtlemine kohtutes.
- Koolitus politseiametnikele, prokuröridele ja kohtuametnikele, et parandada seksuaalkuritegude ohvrite kohtlemist.
- Isikupuutumatus rikkumist käsitlevate seaduste hindamine.
- Seksuaalkuritegusid käsitlevate seaduste hindamine.
- Karmim suhtumine rasketesse vägivallakuritegudesse.
- Kriminaalõigusmeetmete uurimine lapsabielude ja sunnitud abielude osas.
- Pikem kohustuslik piirang ümberlõikamisele.
- Paremad seadused vara jagamiseks.

Praegu, kui olen aktiivselt tegev vabaühenduses ning saan parlamendis ja valitsuses aset leidvaid protsesse jälgida kõrvalseisjana, olen muidugi teinud järeldusi ja tähelepanekuid ning kokkuvõtteks mainin mõnda valdkonda, mis minu arvates väärib eraldi väljatoomist.

- Ressursid – nii inimressurss kui rahalised vahendid pikaajalise töö tagamiseks. Seni on Rootsis võideldud meeste vägivallaga naiste vastu just mitut laadi projektide kaudu ja seda sõltumata valitsuse poliitilistest toetusest või selle puudumisest. Kui me tahame, et meeste vägivalla vastu võitlemine toimuks stabiilselt ja pikaajaliselt, peavad ka ressursid olema sisuliselt pikaajalisemad. Vastav eelarverida peab riigi-, regionaalses- ja kohalikus eelarves olema samamoodi esindatud nagu seda on kaitsekulutused, kulutused haridusasutustele jms.
- Kestev õpe – erinevad töötajad, kes puutuvad kokku vägivalla ohvriks langenud naistega, peavad omama laialdasi ja sügavaid teadmisi. Seega – algajad politseiametnikud, õed, sotsiaaltöötajad ja teised vastavate erialade esindajad peavad saama sellesisulise hariduse juba oma tulevast eriala omandades. Paigas peavad olema ka protsessid olemasolevate töötajate täiendõppeks, juhaks kui inimesed töölt lahkuvad või asutuse siseselt töökohta vahetavad.
- Regulaarsed kampaaniad – meeste vägivallast naiste vastu on Rootsis seni teavitustööd tehtud ajaliselt piiratud kampaaniatega. See on minu arvates nagu ilutulestik: tõuseb taevasse, süttib ja kustub. Järgneb neli-viis aastat vaikust. Kui me tahame teemat varjust välja tuua, peab üldsust sellest pidevalt teavitama.
- Koostöö ametiasutuste ja vabaühenduste vahel on kohustuslik, kui soovime oma eesmärgi saavutada. Vabaühendustel on võrgustikud, mille abil võib jõuda rühmadeni, milleni ametiasutused erinevatel põhjustel alati ei suuda jõuda. Ent muidugi eeldab see stabiilset ja pikaajalist partnerlust.
- Ja lõpetuseks – meil peavad alati olema ajakohased tegevuskavad ja programmid naistevastase vägivallaga võitlemiseks nii riiklikul, piirkondlikul kui kohalikul tasandil.

Lõpetuseks toon kuritegevuse ennetamise nõukogu esitatud arvulised andmed viimaste aastate arengutest Rootsis.

- Naiste vastu suunatud vägivald aastal 2000 – 20 517 juhtumit.
- Naiste vastu suunatud vägivald aastal 2009 – 29 282 juhtumit.

Usun, et teadlikkuse tõstmine on andnud tulemusi, aina rohkem naisi mõistab, et vägivallast teatamine on õige. Ent ka ametiasutused on olnud tublimad neile teadetele reageerimisel ja statistika kogumisel.

Rääkimine meeste vägivallast naiste vastu ei ole Rootsis enam tabu, nagu pole tabu ka sellele teemale tähelepanu juhtimine. Loodan, et Eesti astub sama rada.

Täna tähelepanu eest!